

Fonioková, Zuzana; Alber, Jan

Budoucnost naratologie je v hybridizaci: rozhovor s Janem Alberem

Bohemica litteraria. 2016, vol. 19, iss. 1, pp. 177-183

ISSN 1213-2144 (print); ISSN 2336-4394 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/136165>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

rozhowor

Budoucnost naratologie je v hybridizaci: rozhovor s Janem Alberem

Povězte nám prosím, čím se zabýváte ve svém současném výzkumu.

Nyní působím na Institute of Advanced Studies v dánském Aarhusu, kde zkoumám současnou australskou narativní prózu. Obzvláště mě zajímá, jak prózy pracují s identitou původních obyvatel, a porovnávám, jak původní obyvatelé a jejich světonázory zobrazují autoři austrálští (Aboridžinci) a jak je to s jejich ztvárněním u autorů odlišného původu. Dále se zaměřuji na využívané narativní strategie a kladu si mimo jiné následující otázky: K čemu slouží narativní rámování? K čemu slouží typografické zvláštnosti? A co využívání magie a kouzel? Nebo třeba telepatického a létajícího vypravěče v první osobě? Nejprve se soustředím na násilnou australskou historii a na způsoby, jakými se dřívější australské vlády pokoušely Austrálců zbavit, a pak se zabývám tím, jak jsou tyto historické události v narativní próze zpodobněny. Taky sleduji, jak se díla austrálských a jiných autorů sobě navzájem podobají a čím se naopak liší, zajímá mě, zda by různá ztvárnění mohla nějak přispět k postupnému smíření. V tomto kontextu se věnuji otázce, zda je usmíření vůbec možné – mnoho Austrálců (např. Alexis Wrightová) má za to, že smíření je, vzhledem k tomu, co postihlo jejich předky, nemožné. Představa smíření podle nich upřednostňuje přání bílých, a je tak jen další formou asimilace. Já se většinou přikláním ke Kenu Gelderovi a Jane M. Jacobsové, pro něž je usmíření kategorií, jež nemůže být nikdy zcela naplněna. Místo toho si Gelder a Jacobsová představují Austrálii „podivnou“, v níž rozdílnost a usmíření s obtížemi koexistují.

Zabývají se těmito otázkami i austrálští badatelé? Setkáváte se s nepřátelskými reakcemi, protože jste bílý?

Ano, samozřejmě. Je třeba počínat si nesmírně opatrně. Mezi austrálské badatele patří např. Lillian Holtová, Jennifer Sabbioniová, Kim Scott a Alexis Wrightová. Jejich práce čtu i cituji. Co se mé pozice bílého badatele týče, snažím se nevnucovat austrálským autorům své představy. Třeba je hrozně důležité rozlišovat mezi jednotlivými skupinami původních obyvatel, například jsou tu Bailgu z kraje Pilbara na severu Západní Austrálie, Martu ze Západní pouště, Mullenjarli (Beaudesert, Queensland), lid Birri-Gubba (pobřeží Queenslandu) a Nyungar (Západní Austrálie). Abych jednotlivé kultury správně postihl, vyhýbám se termínům „Austrálci“ a „původní obyvatelé“ a raději používám jména, kterými se jednotlivé komunity samy nazývají. Opravdu hrozně záleží na tom, o jaké skupině je řeč. Navíc se snažím sledovat, jak na mě zkoumaný text působí, a pokouším se vyhýbat předčasným úsudkům o jeho povaze. Svým způsobem se snažím pohybovat zároveň s textem a nechat na sebe vyprávění působit, než přejdu k jeho kulturním aspektům.

Můžete uvést příklad toho, co zkoumáte v nějakém konkrétním textu?

Dobrym příkladem by mohl být román *Benang* (1999) od Kima Scotta, potomka lidu Nyungar. Dílo využívá létajícího a telepatického vypravěče v první osobě. Austrálský vypravěč dokáže létat, ale touto schopností zároveň trpí. Rovněž když zrovna létá, má přístup k myslím svých předků. K čemu je takový vypravěč? Myslím si, že létající vypravěč má zesměšňovat kolonizátorský koncept civilizační mise. Kim Scott na začátku cituje A. O. Nevilla, tzv. „Vrchního protektora Austrálců v Západní Austrálii“, který řekl, že jeho cílem je pozvednout a povýšit původní obyvatel na roveň bílých. Mám za to, že schopnost létat v kombinaci s tím, že kvůli ní vypravěč trpí, se této myšlence vysmívá. Telepatie pak, myslím, může zdůrazňovat spřízněnost původních obyvatel a řekl bych, že směřuje ke vzkříšení „ztracených“ vědomostí Austrálců a k verzi historických událostí, která jde proti oficiálnímu diskurzu. Autor například hovoří o masakrech, jež nejsou součástí oficiální austrálské historie. Takto se tedy snažím ustanovit pojítka mezi narativními aspekty a jejich kulturními dopady.

Přednášel jste zde o zobrazení vědomí ve filmu. Jak se liší naratologická analýza audiovizuálního díla od zkoumání psaného textu? Myslíte si, že zahrnutí naratologie

do práce s různými médii umožňuje zdokonalování současných naratologických nástrojů a vývoj nových?

Obecně se kloním k přístupům induktivním, čili těm, co jdou zdola nahoru (oproti postupům deduktivním, jež jdou shora dolů). Když zkoumáme určité médium, měli bychom přecházet od konkrétního k obecnému, tj. vyřešit, jak ukázky daného média fungují, a pak na základě toho vytvořit kategorie. Nemyslím si například, že by mělo smysl vzít naratologické kategorie vycházející z prozaických textů a rovnou je aplikovat na analýzu filmu. Domnívám se, že se to dřív nezřídka dělo, dobrým příkladem by asi byl filmový vypravěč. Také jsem jednou narazil na disertaci, v níž se někdo snažil ve filmu identifikovat Stanze-logy tři vyprávěcí situace. Já bych v tomto případě namítal, že to nedává moc smysl, protože film pracuje s vyprávěním odlišně – ve většině scén funguje vnější fokalizace – a to je třeba brát v potaz. Zahrnutí naratologie do práce s různými médii ke zdokonalování naratologických nástrojů přispět může a taky jsem přesvědčen, že můžeme vyvíjet nástroje nové. Včera jsem například mluvil o externích simulacích interních stavů, o překryvech kvazi-vnímání (*quasi-perceptual overlays*) a o vnitřním monologu ve zvukové složce. Avšak v dalším kroku je příhodné porovnat tyto techniky se strategiemi jiných médií či žánrů. Dál bychom tedy podle mě měli zkoumat, jak je vědomí zobrazováno v románech, divadelních hrách, komiksech, malbách, počítačových hrách atd.

Co vás v nejnovějším vývoji naratologie nejvíce zaujalo?

Nejvíce se zajímám o etickou naratologii, takže sleduji autory jako jsou Leona Tokerová nebo Liesbeth Korthals Altesová, kteří se snaží najít spojitosti mezi narativními strategiemi či aspekty a jejich ideologickými důsledky. Tohle se dá zkoumat různě. Hrozně se mi líbí myšlenka připisování étosu od Korthals Altesové; náhled na naratologii jako na metahermeneutické počínání, v rámci něhož se pokoušíme ustanovit, proč propojujeme narativní aspekty s různými světonázory či ideologiemi, se mi velmi zamlouvá. Postupovat se přitom dá různě. Mám za to, že feminističtí a queer a také postkoloniální naratologové pracují obdobně. Tyto naratologie bych vnímal jako podkategorie obecné etické naratologie. Dále mne velmi zajímají přístupy transmediální. Myslím si, že bychom se měli zabývat problematikou vyprávění počítačových her a role narativů ve vztahu k novým sociálním sítím. Dále hodně sleduji naratology, kteří pracují s experimentálními texty. Je podle mě důležité zkoumat specifika vyprávění ve druhé

osobě jednotného čísla a v první a třetí osobě čísla množného. V oblasti nespolehlivého vyprávění mi pak přijde velmi zajímavá otázka, zda mohou existovat nespolehliví vypravěči ve třetí osobě. Taky chci vědět, jak nespolehlivé vyprávění funguje ve filmu, v dramatu, v komiksu atp. A co se týče experimentálních textů, zajímám se o vyprávění v přítomném čase, tj. simultánní vyprávění, jak tento jev nazývá Dorrit Cohnová.

Takže vás zajímají jak teoretické posuny, tak jednotlivá zkoumaná témata.

Ano.

Kam si myslíte, že naratologie směřuje?

Nemyslím si, že by se ubírala jen jedním směrem; naopak jich bude víc a obecně se domnívám, že existuje rozdíl mezi těmi druhy naratologie, které si berou za základ příběh jako objekt, a těmi, které se soustředí na proces vyprávění. Myslím si, že nepřirozená naratologie by se pravděpodobně řadila spíše k prvnímu typu, zatímco kognitivní naratologie spíše k tomu druhému, ale samozřejmě čím podrobněji toto rozdělení zkoumáme, tím jsou hranice mezi jednotlivými typy nejasnější. Třeba si nejsem jistý, kam bychom mohli zařadit feministickou a postkoloniální naratologii. Obor jako celek se pak nejspíše posouvá k výraznější hybridizaci. Patrně budou vznikat nové odnože. Osobně jsem se nikdy nepočítal k puristům; vím, že někteří lidé se snaží uhájit strukturalistický základ naratologie a to je v pořádku, ale na druhou stranu je podle mě důležité propojit naratologii s dalšími disciplínami; zanedlouho by se např. mohla spojit s přístupy typu kritických zvířecích studií, ekokritiky nebo nového materialismu. Myslím, že právě v tom spočívá budoucnost oboru – v pokračující hybridizaci.

*Odkud se vzal termín „nepřirozená naratologie“? Čím nepřirozená naratologie doopravdy je (abych vzpomněla váš článek *What really is unnatural narratology*, který jste vydal společně se Stefanem Iversenem, Henrikem Skov Nielsenem a Brianem Richardsonem)? Čím je podle vás významná?*

Řekli jsme si s Brianem Richardsonem, Henrikem Skov Nielsenem a Stefanem Iversenem, že současné směřování naratologie příliš přeceňuje vztahy mezi fikčními narativy a fungováním aktuálního světa, a přišlo nám, že bychom ocenili nový přístup, který by systematicky zkoumal způsoby, jakými fikční nara-

tivy realie aktuálního světa překračují. No a o to se právě pokouší nepřírozená naratologie, která studuje, jak fikční narativy přesahují parametry aktuálního světa (např. díky mrtvým vypravěčům nebo obracení času), a snaží se tyto postupy interpretovat. Každý z nás si termín definuje trochu jinak, ale máme stejný cíl a naše přístupy se z velké části překrývají. Pro mě je tento směr důležitý, protože tvrzení, že vyprávění postihuje standardní lidské zkušenosti, mi přijde omezující. Fikční narativy podle mě zahrnují tolik věcí navíc, že si nový přístup zaslouhují. Nepřírozená naratologie není směr homogenní, probíhá o ní množství debat a klíčovou otázkou zůstává, zda může něco jako nepřírozený přístup vůbec existovat. Henrik přišel s tzv. nepřírozenými čtenářskými strategiemi; já se spíše přikláním k názorům, které hlásají, že pokud se v nepřírozeném chceme zorientovat, musíme využívat kognitivních rámců a scénářů, a to i když daný fikční svět překračuje naši zkušenost s aktuálním světem. Proto bych řekl, že nepřírozené čtení je možné v prvním kroku, kdy rekonstruujeme nemožné jevy, ale ve chvíli, kdy začneme přemýšlet nad významem nepřírozeného, vždycky ho nějak vztahujeme k lidskému bytí. Podle mě vypovídá každý nepřírozený narativ něco o nás a o světě, v němž žijeme, poněvadž nevím, o čem jiném by mohl být.

Takže jde o něco jako kognitivní verzi nepřírozené naratologie?

Ano, řekl bych, že právě tak to je. Kognitivní verze nepřírozené naratologie svým způsobem oponuje lidem, kteří věří, že je možný nepřírozený přístup k recepci.

Jak může nepřírozená naratologie obohatit teorii vyprávění?

Především vývinem nových parametrů – když vezmu v potaz nepřírozené vypravěče, postavy, toky času a prostory, jsem přesvědčen, že nepřírozená naratologie může ledasčím přispět k tradičním strukturalistickým typologiím, ale i k dalším postklasickým typologiím; hlavně tedy mapuje prostředky, které mají fikční narativy k dispozici. A pokud souhlasíme s tím, že může existovat nepřírozená interpretace, pak by taky mohla nabídnout nový způsob čtení textů. Já osobně se snažím pohybovat na pomezí snahy věci racionalizovat a vysvětlovat a ochoty přijmout, že by nás nepřírozené mohlo ovlivňovat i fyzicky; i takto by myslím nepřírozená naratologie mohla přispět novým pohledem na vyprávění.

Myslíte, že nové nástroje či kategorie, které vyvineme či rozšíříme na základě nepřirozených vyprávění, můžeme následně využít i pro vyprávění přirozená? Mohla by se tak obecně vylepšit naratologická analýza?

To je vynikající otázka. Nejsem si jistý, poněvadž si nemyslím, že by rozdělení „čistě přirozené“ a „čistě nepřirozené“ vyprávění vždy platilo. Dívám se na to tak, že se obvykle setkáváme se směsicí obojího, že mezi těmito typy probíhá jakýsi dialog. Když si vezmeme tradiční realistický román, obvykle v něm najdeme vševědoucího vypravěče, kterého bych označil za nepřirozený fenomén, protože v aktuálním světě nikdo, kdo by podobné věci dokázal, neexistuje. Takže v tomto smyslu spolu tyto dva póly vždy nějak interagují, ale i tak si myslím, že nepřirozená naratologie může přijít s novým pohledem na věci, které byly dosud zanedbávány. Například mi přijde velmi důležité zařadit vševědoucího vypravěče k nepřirozeným fenoménům, neboť nejspíše souvisí – jak se snažím ukázat v jednom článku – s tradicí romancí, v nichž měli kouzelníci schopnost nahlížet do myslí jiných lidí, a tak i když se v souvislosti s realistickými romány prohlašuje, že je třeba se držet věcí pravděpodobných a možných, užitím vševědoucího vypravěče se tato zásada porušuje. Vševědoucí vypravěč přece není ani pravděpodobný ani možný, a právě zde by nám tedy nepřirozená naratologie mohla pomoci podívat se na vyprávění, dosud vnímaná jako přirozená, novými očima.

Studium vyprávění získalo v poslední době na popularitě, a to nejen v literárních studiích, ale i v dalších humanitních a přírodních vědách. Co to mohlo podnítit? Mohla by naratologie podpořit výzkum dalších oborů?

Ne náhodou se snažíme život vykládat pomocí příběhů – vyprávění obvykle mívají začátek, prostředek a konec a naše životy se odvíjejí stejným způsobem: v určitém okamžiku přijdeme na svět, žijeme a nakonec zemřeme. Myslím si, že tahle strukturální příbuznost má hodně co do činění s otázkou, proč se lidé tak často obrací k příběhům, aby se vyznali ve svých zkušenostech. Podle mě spolu tedy lidské zkušenosti a struktura vyprávění úzce souvisí. Například v oblasti psychoanalýzy hrají příběhy důležitou roli, protože spousta lidí trvá na tom, že základem je přijít s životním příběhem, který se nám líbí nebo se kterým se dokážeme srovnat; v této souvislosti mne tedy nepřekvapuje, že je vyprávění klíčové pro tolik dalších oborů. Co se týče podpory výzkumu, to by mělo podle mě vždy vycházet od zástupců daných disciplín. Tedy ne aby si naratologové na jedinou řekli: „Pojďme prozkoumat to či ono.“ A pak by se vymyslela naratologie

pro danou oblast. Lidé z oněch odvětví by se něčeho takového měli účastnit. Jsem z těch, kdo věří spíše ve spolupráci než v přisvojování si cizích disciplín pro soukromé cíle.

Schází vám v současné naratologii něco?

Ani ne. Obor je dost rozmanitý a děje se toho hodně najednou a to je rozhodně dobře. Samozřejmě ještě existuje pár oblastí, o nichž si myslím, že by jim mohla naratologická analýza prospět, např. co se týče aplikací, respektive vztahu vyprávění k aplikacím, jež třeba využívají lidé, kteří mají chytrý telefon. Na to jsem ještě nenarazil. A taky by mě zajímala naratologická analýza hudby. Na druhou stranu nechci lidem nic předepisovat. Lidé dělají to, co je zajímavá, ale myslím, že by to byl dobrý materiál pro výzkum. A taky si myslím, že by bylo smysluplné věnovat víc pozornosti specifickým určitých tradic, například bych rád viděl naratologickou analýzu menšinové literatury. Jak vyprávějí příběhy menšiny v porovnání s mainstreamovými narativy? V těchto směrech vidím potenciál, ale opakuji, že lidé budou dělat, co je baví.

Ptala se Zuzana Fonioková

Z angličtiny přeložila Jana Vrzalíková

PD Dr. Jan Alber je německý anglista a teoretik vyprávění, jenž v současné době působí jako výzkumný pracovník v rámci programu COFUND (Marie Curie) na Aarhus Institute of Advanced Studies. Zabývá se ideologickými aspekty formálních experimentů v současné australské próze. Je mj. členem skupiny Unnatural Narratology (Nepřirozená naratologie); problematiky nepřirozených narativů se týkal i jeho habilitační spis (v r. 2016 vyšel knižně pod názvem *Unnatural Narrative: Impossible Worlds in Fiction and Drama*). Dále je autorem knihy *Narrating the Prison: Role and Representation in Charles Dickens' Novels, Twentieth-Century Fiction, and Film* (2007) a velkého množství studií pokrývajících širokou škálu témat, jako např. postmodernismus, nová média, literární historie a samozřejmě naratologie. Spolu s Monikou Fludernikovou redigoval ceněnou kolektivní monografii *Postclassical Narratology: Approaches and Analyses* (2010). V prosinci 2015 přednášel Jan Alber v Brně jako hostující profesor Ústavu české literatury a knihovnictví FF MU.

